

НАУКОВІ ПРОБЛЕМИ

Олена Борділовська

“ХАРШАЧАРІТА” БАНИ: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ПОРТРЕТ*

Одним із найбільш цікавих та найменш досліджених періодів в історії Індії є, безперечно, час існування на півночі цієї країни імперії Харші (606–647 рр.), яка охоплювала територію від Гуджарату до Бенгалії. Ця імперія була останнім великим державним утворенням у північній частині Індостану аж до приходу арабів та подальшого мусульманського панування. Проіснувала вона майже стільки, скільки тут царював сам Харша (точніше – Харшавардхана), який протягом 40 років утримував під своєю владою в політичній та економічній єдності досить значні території. Своім існуванням ця держава нагадує короткий, але яскравий спалах: могутня централізована буддійсько-індуїстська імперія, що розпалася майже одразу після смерті магараджі Харші. Тож для істориків певний інтерес являють політичні, соціальні, правові, економічні інститути, завдяки яким розквітла ця держава, та духовне життя країни в зазначений період.

Історикам пощастило щодо можливості вивчення цих проблем, оскільки до нас дійшло декілька письмових свідочств про споху царя Харші, які певною мірою доповнюють одне одне.

По-перше, це сповіді китайських буддистів – пілігримів, які в ті часи відвідали країну, де народився великий Будда. Давно введені в науковий обіг

* Переклад уривків із “Харшачаріти” зроблений О. Борділовською.

“Записки про Західні країни” монаха Сюань Цзана [Медведев 1984], який мандрував Індією приблизно 15 років у пошуках буддійських реліквій, відвідав святі місця майже по всій території Індійського субконтиненту, окрім хіба що крайнього півдня, провів декілька років у буддійському університеті Наланда (розташованому на території імперії Харші), був особисто знайомим із самим імператором, брав участь у диспутах та релігійних асамблеях, що їх скликав Харша, і, головне, залишив ретельний звіт про свої мандри. Крім того, деякі з описаних ним подій та фактів повторюються також в його “Життєпису”, і цей документ існує навіть в кількох версіях [Медведев 1984; Тугушева 1991].

Частково для вивчення епохи царювання Харші можуть бути використані звіти іншого китайського монаха І Цзіна, що відвідав Індію трохи пізніше і також студював у Наланді.

Проте названі джерела розповідають вже про розквіт імперії Харшавардхани. Для науковців справжньою щасливою нагодою є факт існування ще одного джерела, яке знайомить нас саме з початком царювання Харші та походженням його імперії. Йдеться про “Харшачаріту” (“Життєпис Харші”) видатного індійського автора, придворного поета самого Харшавардхани – Бани (повне ім’я – Банабхатта). Але на відміну від звітів китайських монахів, твір Бани не є таким уже відомим й існує поки що в перекладі лише англійською мовою [Bana 1897]. Хоча, безперечно, “Харшачаріта” заслуговує на кращу долю, і до того ж її ретельне вивчення може значно полегшити висвітлення багатьох питань з історії Індії доби раннього середньовіччя.

Треба зазначити, що нещодавно з’явився переклад російською мовою іншого твору Бани – роману “Кадамбарі”, виконаний відомим російським індологом П.А.Грінцером [Бана 1997]. Та він є суто літературним високомайстерним витвором і не містить у собі стільки різних відомостей, як “Харшачаріта”.

Декілька слів треба присвятити авторові цих творів. Бана – один із найвідоміших індійських поетів. В індологічній літературі не викликають суперечок його літературний хист та неперевершена стилістична майстерність. Творчість Бани визнається як взірць і в індійській традиції. Разом із двома іншими великими авторами VII ст. – Дандіном та Субандху – Бана є творцем кращих літературних пам’яток у жанрі, визначеному сучасними дослідниками як санскритський роман. Щоправда, таке визначення не досить точне, хоча і зручне з точки зору європейської традиції. До цього жанру належать обидва твори Бани, а також широко відомі “Пригоди десяти принців” Дандіна та “Васувадатта” Субандху. Термін “санскритський роман” вживають для того, щоб підкреслити, по-перше, причетність цих творів до прози (хоча і дуже прикрашеної), а не до поезії, а по-друге, аби відокремити їх від іншого найпопулярнішого в санскритській літературі жанру – обрамленої повісті. До цього останнього належать добре відомі “Панчатантра”, “Хітопадеша”, “Вікрамачаріта” та інші збірки казок, байок та оповідань, що мають, так би мовити, повчальний характер і широко використовують фольклорну традицію.

Натомість, твори Бани, Субандху і Дандіна, як вже зазначалося, були написані прикрашеною прозою, що іноді перемежується віршами. Тому ці твори належать до жанру кав'я – вишуканої прози. Одним із творців цього стилю і був Бана.

Слід зазначити, що кав'я, в свою чергу, за індійською літературною традицією також має свої різновиди: катху і акх'яїку. Перший з них завжди складає за сюжетом вигадану любовну історію, тоді як другий спирається на факти і частіше за все має біографічний або автобіографічний характер. Тож якщо "Кадамбарі" належить до катхи, то "Харшачаріта", безумовно, – до акх'яїки.

По-перше, "Харшачаріта" дійсно має і автобіографічний, і біографічний характер. Вперше в індійській літературі Бана розповідає з усіма подробицями свою біографію, і ми дізнаємося, що він народився в селищі Прітікута на березі річки Шони, яка впадає в Ганг (територія сучасного штату Біхар), у родовому маєтку свого батька. Хоча і досі за право вважатися батьківщиною великого Бани в Індії сперечаються декілька місць.

В ранньому дитинстві Бана втратив свою матір, піклувався про нього батько – Чітрабхану. Та й він помер, коли Бани виповнилося лише 14 років. Юнак, залишившись самотнім, швидко звик до легковажного життя і довго насолоджувався втіхами молодості. Згадуючи про це, Бана називає загалом 44 особи – представників різних верств суспільства, які разом з ним мандрували та розважалися. Серед них були: поет Ішана, знавець пракріту знатного походження Ваювікара, аскетична вдова Чакравакіна, лікар Маюрака, продавець бетелю Чандака, читець Судрішті, ювелір Чамікара, наглядач Сіндхушена, писар Говіндака, художник Віраварман, барабанщик Джімута, вчитель музики Дардурака, циркульник Кераліка, танцюрист Тандавіка, танцівниця Харініка, гравець у кості Акхандака, жебрак Суматі, джайнський монах Вірадева та ін. [Bana 1989, 74–75]. Навіть з цього несповного переліку бачимо, що в молоді роки Бана не дуже дбав про чистоту своєї касті і спілкувався з різними людьми, які за своїм походженням були набагато нижчі за нього.

Про своє ж особисте походження Бана також розповідає із самого початку твору і робить це досить цікаво. З першої глави ми дізнаємось, що Бана належить до вищої варни – брахманів, про що свідчить і його повне ім'я – Банабхатта ("бхатта" – лексичний компонент із значенням "пан", "господар", який зазвичай додавали до імен учених-брахманів). Крім того, автор розповідає дуже красиву легенду про небесне походження своїх предків, виводить свій рід від юного брахмана Дадхічі та самої богині Сарасваті. Через прокляття мудреця Дурвасаса за зроблене йому зауваження Сарасваті деякий час жила серед людей, аж доки в неї не народився від Дадхічі син – Сарасвата, якого віддали на виховання до пустельниці. Вона виховала його разом із своїм сином – Ватсою, який і став праспцем роду ватсьяннів, що до нього належав Бана.

Безумовно, можна досить скептично сприймати розповідь про таке "високе" походження. Але не слід забувати, що для індусів, представників ви-

ших варн, традиція пов’язувати своїх далеких предків з ім’ям когось із богів була досить-таки звичайною.

Як би там не було, обидві частини автобіографії Бани – легендарна та реальна, ретельно викладені у творі. Таким чином, Бана – один з небагатьох авторів у санскритській літературі, про кого ми дещо знаємо з його власних слів. Тож, як зазначив індолог І.Д.Серебряков, “...Бана розпочинає своїми романами новий етап літературного розвитку, коли особистість автора набирає суттєвого значення” [Серебряков 1979, 52].

Розповідаючи про своє життя після смерті батька, Бана згадує повернення додому, де його знаходить родич царя Харші Крішна і передає Бані запрошення прибути до царського палацу. Так на початку другої глави вперше ми чуємо ім’я головного героя твору – великого царя Харші. Майже всю другу главу присвячено підготовці до зустрічі та самій зустрічі Бани з царем. Ми дізнаємось, що під час спілкування цар дарує Бані свою прихильність та вибачає йому недостойну поведінку в молоді роки.

Бана повертається в Прітікуту, де одного разу його двоюрідні брати просять його розповісти правдиву історію про “неперевершеного царя Харшу”. Та оскільки був досить пізній час (після заходу сонця), лише вранці наступного дня, виконавши всі необхідні релігійні обряди і зібравши родичів та друзів, Бана починає розповідати про Харшу. Тож опис його царювання починається лише в третій частині твору.

Усього “Харшачаріта” складається з восьми глав. Перші дві, як бачимо, присвячені самому Бані, в третій автор розповідає про походження династії Пушпабхуті, до якої належав цар Харша, розпочинаючи його життєпис (так само як і свій) з генеалогії. Такий початок є цілком виправданим і тому, що “Харшачаріта”, за словами самого Бани, повинна була уславити великі діяння великого царя.

Глава четверта розповідає про політичну історію царства Стханішвар (сучасний Тханесар в Індії) і правління батька Харші – Прабхакаравардхана, за часи якого це царство набуло певної сили й розквіту. Цариця Яшоматі народила трьох дітей: синів Радж’явардхану і Харшавардхану та доньку Радж’яшрі, яку згодом віддали заміж за царя Каньякубджі (Канауджу) Грахавармана.

Одна з найбільш динамічних за змістом – п’ята глава, яку присвячено військовій експедиції проти гунів та подальшим трагічним подіям. Очолює похід на північ Радж’явардхана, а молодший брат Харша супроводжує його. Та невдовзі останній був відкликаний назад, оскільки отримав звістку про хворобу батька, що могла стати фатальною. Прабхакаравардхана помирає на руках у молодшого сина. З життям прощається і його вірна жінка цариці Яшоматі, яка, не бажаючи залишатися удовою, спалює себе у вогнищі за обрядом саті.

У столицю з перемогою повертається Радж’явардхана. Довідавшись про велике горе, він вирішує зректися трону на користь молодшого брата. Тут

надходить звістка про те, що в Канауджі вбито чоловіка сестри, а саму Радж'яшрі замкнено у в'язниці. Радж'явардхана негайно вирушає в похід, на троні ж Стханішвару залишається 16-річний Харша. Похід старшого брата був досить успішний, але його самого підступно вбив цар Гауди. Тут уже Харша стає на чолі війська і дає обіцянку помститися за смерть брата та відшукати сестру. На цьому закінчується шоста глава.

У сьомій розповідається про військові походи Харші, під час яких він довідався, що сестра його втекла з в'язниці і переховується в лісі Віндх'я. Харша надсилає свого двоюрідного брата Бханді з військом проти царя Гауди, а сам направляє за сестрою.

В лісі він зустрічається з буддійським монахом Дівакарамітрой. Той розповідає про жадливий намір Радж'яшрі спалити себе на жертвовному багатті. Харша встигає врятувати її від самогубства, і вже разом вони повертаються до табору царя.

Так закінчується восьма, остання глава "Харшачаріті". На цьому текст раптово переривається, і ми маємо лише робити припущення щодо того, чому цей твір (так само, як інший роман – "Кадамбарі") лишається незакінченим. Чи зробив це Бана свідомо, вважаючи за достатнє розповісти лише про початок царювання Харші, чи йому завадили закінчити твір якісь обставини, чи, можливо, заключну частину тексту було втрачено, на жаль, нам не відомо... Деякі науковці, зокрема І.Д.Серебряков, вважають, що Бана не захотів описувати подальші події, оскільки на той час ("Харшачаріту" створено близько 620 р., а царювати Харша розпочав у 606 р.) він мав багато розбіжностей з царем, перш за все – релігійного порядку [Серебряков 1979, 52]. На таку причину вказує і П.А.Грінцер, але разом із неприйняттям Баною підтримки царем буддизму, він вказує й на те, що автор міг побоюватися кинути тінь на когось із своїх сучасників [Бана 1997, 433]. Багато вчених не відкидають і останнього припущення: продовження тексту було знищено чи втрачено.

З іншого боку, ми можемо сприймати композицію твору як закінчену, оскільки Бана виконав прохання своїх родичів – розповів історію царя Харші і не зробив нічого більше того, що обіцяв.

Як би там не було, для істориків головна цінність цього твору полягає в тому, що автор описує події, свідком яких був сам. Та й за правилами жанру акх'яїки, до якої належить "Харшачаріта", вона повинна правдиво відображати життя реальної особи. Тож з тексту "Харшачаріті" можемо вибрати багато історичних фактів, які часто підтверджуються іншим історичним джерелом – свідченням вченого монаха Сюань Цзана.

Так, з тексту "Харшачаріті" стає ясним, що Харша мав прихильність до вчення Будди. Знаємо, що його старший брат після смерті батька мав намір обрати життєвий шлях буддійського пустельника. Сам Харша багато часу проводив у помешканні монаха Дівакарамітри, теж буддиста (глава восьма). В цій же главі є згадки про те, що сестра царя Радж'яшрі після того, як Харша врятував її, намагалася продовжити своє життя серед буддистів у лісовій

обителі. Там таки жінка з оточення цариці поважно говорить Дівакарамітрі про високий авторитет буддистів: “Послідовники святого Шак’ямуні особливо володіють мистецтвом заспокоєння, буддисти завжди готові співчувати людям, допомагати їм забувати про своє горе. Завдяки релігії муні люди мають можливість досягти зовсім іншого життя, в іншому світі” [Бана 1989, 338].

Сюань Цзан також неодноразово вказував на прихильність Харші до вчення Будди й описував скликані ним великі релігійні асамблеї:

“Правитель Шіладітья розпорядився
збудувати на місці
проведення собору
два великих павільйони,
щоб встановити статую Будди
і розмістити всіх, хто прибув” [Тугушева 1991, 179].

Як відомо, Шіладітья – це друге ім’я Харші, здобуте під час його великого правління, яке перекладається як “Сонце справедливості”.

Згадував Сюань Цзан у своїх описах також молодшу сестру царя, добре освічену в питаннях буддійського вчення:

“Позаду правителя сиділа
його молодша сестра 17 років,
що мала гострий розум і чудово
знала вчення школи самматія” [Тугушева 1991, 178].

Зазначимо також, що Сюань Цзан досить правдиво відобразив мозаїчність релігійного життя Індії за часів царювання Харші, він неодноразово вказував на існування різних шкіл як буддизму, так і індуїзму. З його звітів ми знаємо, що під час своїх асамблей Харша особисто вшановував не лише Будду, а і Сур’ю – бога сонця, культ якого традиційно підтримувала його родина, зокрема батько, а також – Махешвару, тобто Шиву, одного з найбільш відомих богів індуїстського пантеону.

У восьмій главі “Харшачаріти” ми також знаходимо підтвердження релігійної терпимості, що панувала в тогочасній Індії. Мається на увазі опис лісової обителі, до якої потрапив Харша. Наблизившись до хатини самотника, цар залишає свою свиту і прямує пішки. На деякій відстані він бачить велику кількість буддистів із різних країн, що лежать на подушках, сидять на схилах чи відпочивають у гаю біля коріння дерев, – “... це богомольці, померлі для всякої пристрасті: джайни в білому одязі (шветамбари), жебраки (бхікшу чи парівраджаки), послідовники Кришні (бхагавати), ті, хто вивчають теологію (брахмачаріни), аскети з вищипаним волоссям, послідовники Капіли (учення санкх’ї), локаятики (атеїсти), учні Канади (учення вайшешіки), дослідники упанішад (ведантисти), віруючі в Бога-творця (ньяяїки), ті, хто вивчають пу-

рани, адепти граматики, послідовники панчаратров та інші” [Бана 1989, 435].
Всі вони тримаються за свої докази, висувають заперечення, роз’яснюють темні сторони своїх учень – у мирі та злагоді.

Узагалі, “Харшачаріта” – цінне джерело для вивчення духовного й релігійного життя індійців. Вона розповідає про народні вірування, магію й астрологію, релігійні свята на честь Шиви, Дурги, інших індуїстських богів і богинь. Кожний дім наповнений духами – “хамсас”, кожний герой своїми рисами характеру чи зовнішності порівнюється знов-таки з кимсь із богів.

З твору ми можемо також вибрати цінну інформацію про головні релігійні звичаї індійців, їхні традиції та побут. Зазначимо, що деякі з них мало змінилися за минулі часи. І досі обрядова практика, культ, дотримання всіх необхідних правил ритуалу посідають значне місце в житті кожного індійця.

Бана, який вважається неперевершеним стилістом та майстром слова, дуже яскраво зображує різні звичаї. Ось, наприклад, як він розповідає про обряд, що його необхідно було відправити перед подорожжю (за наказом Харші) до царського палацу: “Наступного дня Бана прокинувся рано вранці, здійснив омовіння, узяв одяг з білого шовку, одягнув гірлянду з квітів, декілька разів повторив священні гімни, що співають завжди перед подорожжю, і звернувся до бога Шиви, змастивши його зображення молоком, з молитвою. Він узяв пахощі, мазі, прапорці, духмяні квіти, інші святі речі та запалив світильники. Потім він віддав належні почесні вогню, чиє праведне полум’я підтримав, виливши туди багато топленого масла та вкинувши сухе насіння гірчиці, що приготував задалегідь. Він зробив належні для такого випадку подарунки брахманам, обійшов урочисто навкруги корови, яка стояла повернувшись до сходу і яку він сам перед тим прикрасив білою гірляндою, і зробив на її тілі візерунки білою маззю... І в той час, як птахи посилювали його завзяття своєю передвісткою, а жерці-астрологи благословили його, обіцявши підтримку потрібних сузір’їв, в найсприятливішу мить, дивлячись на сповнений водою глечик, обмазаний коров’ячим гноєм, що стояв посередині двору, тримаючи в роті гілку молодого манго, із слідами білого борошна на долонях, віддавши останню шану домашнім божествам, супроводжуваний своїми брахманами, співаючи мантри, Бана вийшов із селища Прітікута, зробивши перший крок правою ногою” [Бана 1989, 96–97].

Досить ретельно описані Баном головні побутові обряди індійців (саме індусів): весільний, поховальний, обряд саті (самоспалення вдови). Так само як і у наведеному вище випадку, в кожному іншому він відводить одну з головних ролей жерцям-брахманам, тим самим підтверджуючи їх високе становище, повагу до них і, нарешті, неможливість здійснення будь-якого важливого кроку в житті без них. І якщо буддійські монахи мали вплив на людський розум, на ставлення до загальних проблем, брахмани ніколи не втрачали зв’язок з віруючими саме через постійне втручання в їх повсякденне життя.

Царський двір, який неодноразово зображується Баном, також дотримувався всіх головних традицій. Дуже цікаво описуються в четвертій главі

твору передвесільні клопоти і саме весілля сестри Харші Радж'яшрі. Одного дня її батько – магараджа Прабхакаравардхана, почувши пісню про долю дочки, звертається до своєї жінки з такими словами: “О моя царице, наша люба Радж'яшрі стала дорослою молодого жінкою. Думи про неї, про її благородні якості ані на хвилину не покидають мого серця. Як тільки дівчина досягає зрілості, її батько кидається до полум'я постійного болю...”

Та що ми маємо робити? Не дивлячись ні на що, господар повинен йти своєю дорогою в цьому світі. Взагалі, наречений, якого ми оберемо для своєї дочки, повинен мати багато гарних властивостей, та для хорошої родини найпершою з них є мудрість. Тепер на чолі всіх правлячих домів стоїть рід Маукхаріїв, перед яким, наче перед стопами самого Шиви, схиляється весь світ. Гордістю цього роду є старший син царя на ім'я Грахаварман, якому притаманні чесноти батька. То цей царевич, наче бог планет, що спустився на землю, зараз просить руки нашої дочки” [Бана 1989, 241].

Після обговорення цього питання з царицею цар також порадився із двома своїми синами, і після цього “...в день найсприятливішого знаку, в присутності усього царського оточення він полив святою водою руки посланця царевича Грахавармана, що приїхав з дорученням від свого пана перед весіллям” [Бана 1989, 242].

Потім Бана зображує святкову атмосферу, що панувала не лише в царському палаці, а й по всій державі. Великі групи акторів, музикантів, різноманітних майстрів-ремісників були запрошені до Стханішвару, аби належним чином підготуватися до весілля. Цей шлюб мав, безумовно, династичний характер, про що також йдеться в тексті “Харшачаріти”: «Невдовзі Гамбхіра, мудрий брахман з царського оточення, сказав Грахаварману: “О мій сину, твоє одруження з Радж'яшрі нарешті з'єднає два сяючих царських роди – Пушпабхуті й Маукхаріїв, чия велич буде оспівано на весь світ...”» [Бана 1989, 244]. Далі йде дуже постичний опис першої зустрічі наречених та подальшого святкування.

Та не тільки радісні події й звичаї, пов'язані з ними, зображуються Баную. Двічі він розповідає про широко відомий в Індії звичай саті – самоспалення вдови. У п'ятій главі ми разом з Харшою потрапляємо до царського палацу, де тепер оселилося лихо. Помирає цар Прабхакаравардхана. В жіночих покоях палацу Харша зустрічається зі своєю матір'ю, яка “...щойно втратила все своє багатство та узяла одяг смерті для того, щоб, як Сіта, зайти на вогнище разом із своїм чоловіком. Все ще волога після омовіння, вона нагадувала богиню Шрі, що тільки-но з'явилася з океанських хвиль. Як небо під час сутінок, що має подвійний колір, вона вдягла дві шафраново-коричневі сукні, що обгортали її тіло, наче шовкова шаль, і вона також вдягла ознаки, що вказували на її швидку смерть разом з чоловіком, аби не залишатися удовою. В її вухах були чудові прикраси, що дзвеніли, як бджоли, і цим підкреслювали красу її лотосоподібних очей. Коштовні браслети рухалися навколо її ніг,

наче робили свій ритуальний обіг. В руці вона тримала портрет свого чоловіка і несла його як символ стійкості свого серця, в якому він жив і яке зупинилося разом з його смертю. З любов'ю вона стискала в обіймах лезо його списа, наче вимпел супружнього кохання, обгорнуте гірляндами білих квітів... “О мамо! – плакав царевич, стоячи трохи в стороні, і очі його вкривалися сльозами. – Невже ти також зробиш мене нещасним? Будь милостивою, повернись!” – благаючи так, царевич впав до її ніг, і верхівка його шолома була обласкана промінням, що йшло від її дорогоцінних прикрас на ногах. Її наймолодший і найулюбленіший син лежав коло неї, торкаючись головою її ніг, в повному відчаї, а цариця Яшоматі, яку підтримувало лише божевілля великого горя, була наче гора, що збиралася поринути у темряву пекла...» [Бана 1989, 285–287].

Не менш трагічно зображує Бана у восьмій главі й наміри сестри Харші, яка “...безпорадна після смерті батька, втрати чоловіка, відсутності брата, зникнення всіх інших родичів, не маючи дітей, із відчаєм в серці, така мудра звичайно, але зломлена жорстокими ударами з боку своїх ворогів, змучена нескінченними блуканнями в лісі, з душею, збитою з пантелику цими тривалими бідуннями, що їй надіслала триклята доля, не в змозі більше злидарювати ... зараз збирається до поховального вогнища” [Бана 1989, 338].

Розповів Бана і про похорон батька Харші, тіло якого було спалено на березі річки Сарасваті, де священний вогонь “знищив все, крім його слави”. Цікаво, що перед самою смертю Прабхакаравардхана встиг дати молодшому сину вказівки, як той повинен царювати: “Візьми мої багатства... Роби подарунки васалам... Підтримуй тягар царського правління... Захищай свій народ... Добре охороняй своїх підлеглих... Тренуй своє володіння зброєю... Стримуй легковажність... Знищуй своїх ворогів...” [Бана 1989, 294–295].

Більшість істориків, які досліджують царювання Харші, вважають, що він дійсно правив за такими наказами. Деякі індійські історики (Мукерджі, Паніккар) навіть порівнюють його з такими політичними фігурами, як Самудрагупта, Ашока і навіть Акбар.

Проте Бану часто звинувачують у тому, що він створив справжній панегирик своєму володарю, і називають “Харшачаріту” романом-одою через велику кількість гіперболізованих описів самого царя. Але слід пам'ятати, що на ті часи, безумовно, існували певні, загальноновизнані стандарти зображення великого царя, яких, скоріш за все, і дотримувався Бана. Тому не можна лише з цієї причини називати “Харшачаріту” одою, скоріше це – політичний роман, в якому віддано данину здібностям, державній мудрості, політичному хисту Харшавардхана згідно з літературно-художніми нормами того часу. З цього приводу індійський історик В.Д.Махаджан зазначає: «“Харшачаріта” насправді є історією царювання Харші... Вірно, що Бана іноді перебільшує з похвалами свого господаря, та все ж ця книга для нас – джерело благодатного знання» [Махаджан 1993, 590].

Не можна не погодитися з такою оцінкою, тому що "Харшачаріта" містить не тільки абстрактні високохудожні описи самого царя та інших героїв, а й дуже конкретні свідчення та зображення царського палацу, царської стайні (друга глава), військового табору царя (друга, шоста глави), міста Стханішвару (п'ята глава), лісової обителі (восьма глава), військових походів (шоста глава), розповідає про одяг, прикраси, їжу індійців. Про обряди та вірування вже йшлося вище.

Саме такий стан речей і визначає подвійну цінність "Харшачаріти" як історичного джерела і як високохудожнього твору, що мав великий вплив на подальший розвиток всієї індійської літератури. Як відомо, Бані намагалися наслідувати багато літераторів, серед них – Дандін, який вважав Бану своїм вчителем та неперевершеним майстром.

Отже, більш ретельне вивчення "Харшачаріти" є приємною необхідністю для дослідження історії Індії епохи раннього середньовіччя, коли цар Харшавардхана Шіладітья створив велику могутню державу, а брахман Банабхатта розповів нам про його діяння.

ЛІТЕРАТУРА

- Бана. Кадамбари* // Пер. и коммент. П. А. Гринцера. Москва, 1997.
- Бана. Харшачаріта (Життєпис Харші)*. Делі-Варанасі, 1989.
- Махаджан В. Д. Прачін Бхарат ка ітіхас (Історія стародавньої Індії)*. Делі, 1993.
- Медведев Е. М. Индия в литературных памятниках 3–7 вв. н.е.* Москва, 1984.
- Серебряков И. Д. Литературный процесс в Индии VII–XIII вв.* Москва, 1979.
- Тугушева Л. Ю. Уйгурская версия биографии Сюань Цзана.* Москва, 1991.
- Bana. Harshacharita* // Ed. by Cjwell and Thomas. London, 1897.

